

УЧАСТЬ ЮРІЯ ШУМОВСЬКОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА РІВНЕНЩИНІ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РОКІВ

Валентина ЯРЕМЧУК

*Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: v_viktorivna@ukr.net*

Юрій Шумовський відомий науковець, етнограф, археолог, священник, який зробили вагомий внесок у матеріальну культуру своєї Батьківщини. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сьогодні існуючі знання не дають повноцінної інформації про організацію Юрієм Шумовським музейної справи на Рівненщині в окупаційний період 1941–1944 рр. У сучасній історіографічній науці незважаючи на значну кількість публікацій, відсутні наукові досліджень, які б повноцінно узагальнили та оцінили значення наполегливої праці Юрія Шумовського як головного організатора музейної справи на Рівненщині цього періоду. Метою дослідження є повноцінно розкрити участь Юрія Шумовського в організації музейної справи на Рівненщині під час німецької окупації (1941–1944 рр.). У статті представлено архівні документи та спогади вченого, що стосується діяльності Рівненського краєзнавчого музею. Методологічною основою дослідження є принцип історизму, систематичності та об'єктивності. При поданні матеріалу застосовано проблемно-хронологічний підхід. Особлива увага приділялась методології роботи з архівними джерелами. За результатами опрацьованої джерельної бази відтворено загальну картину функціонування музею в окупаційний період. Розкрито культурно-освітню та науково-дослідну діяльність музею: проведення краєзнавчо-пошукових робіт на теренах краю та археологічних і етнографічних досліджень; поповнення фондів цінними знахідками; організація просвітницької діяльності; пропагування збереження і охорони пам'яток минулого, видання науково-популярних публікацій. Висвітлено штатну структуру, фінансове забезпечення та бюджет музею. В статті зазначено про наявність віднайденого музейного інвентарю, що є важливим джерелом відновлення інформації про чисельність експонатів п'яти відділів та масштаби його цінностей. Осмислено значення наполегливої праці Юрія Шумовського як основного організатора музейної справи на Рівненщині в означений період. Оцінено музеезнавчу роботу Юрія Шумовського: збір, класифікацію, консервацію й опис експонатів. Представлено фотографії музейних знахідок та експозицій, які вперше введено до наукового обігу.

Ключові слова: Юрій Шумовський, етнограф, археолог, палеомастодонт, вишивка, Волинь, Рівненський краєзнавчий музей.

Історіографію питання організації Юрієм Шумовським музейної справи на Рівненщині в окупаційний період 1941–1944 рр. складають три групи публікацій: напрацювання дослідників його внеску в організацію музейної справи на Рівненщині; наукові розвідки, присвячені функціонуванню Рівненського краєзнавчого музею під час німецької окупації; його статті про організацію діяльності музею на хронологічному зрізі 1941–1944 рр.

У наукових студіях, журнальних публікаціях, газетних статтях, що належать до першої групи, відомі краєзнавці Рівненщини – А. Климчук (“Рівненський краєзнавчий музей в 1941–1944 роках і Юрій Шумовський”) [Климчук, 2009], В. Доброчинська (“Культурне дозвілля цивільного населення та німецьких окупантів у м. Рівному (1941–1944 рр.)” [Доброчинська, 2010], “Юрій Шумовський – послідовник музейної справи Федора Штейнгеля” [Доброчинська, 2010] та “Юрій Шумовський сподвижник музейної справи на Рівненщині в окупаційний період

(1941–1944)” [Доброчинська, 2010]), В. Мушировський (“Видатні громадські та культурні діячі краю в дослідженнях Рівненського краєзнавчого музею” [Мушировський, 1998]), Г. Данильчук (“Рівненський музей у роки німецької окупації 1941–1944 рр.” [Данильчук, 2006], “Рівне у долях його мешканців” [Данильчук, 2012]), Є. Цимбалюк (“Злети і падіння (Рівненського історично-краєзнавчого музею)” [Цимбалюк, 2006]) та ін. – для відновлення слави видатного науковця, археолога, етнографа схарактеризували постать ученого в контексті висвітлення періоду його перебування на посаді директора Рівненського історично-краєзнавчого музею.

Попри значну кількість публікацій у сучасній історіографічній науці немає досліджень із повноцінним узагальненням і поцінуванням плідної діяльності Ю. Шумовського як головного організатора музейної справи на Рівненщині в означений період.

Другу групу історіографії представляє стаття В. Луца та Л. Леонової “Рівненський обласний краєзнавчий музей в період другої світової війни (1941–1944). (За документами Державного архіву Рівненської області)”, у якій автори спростовують інформацію про втрату музейних цінностей Рівненського музею в роки війни та вивезення їх за межі України. У статті вперше опубліковано архівні документи – інвентарний опис музейних збірок археологічного, геологічного, етнографічного, історичного, мистецького відділів, які стали джерелом дослідження історії музейної справи на Рівненщині [Луц, Леонова, 2018].

Рис. 1. Перше приміщення Рівненського краєзнавчого музею – будинок “Української рідної хати” біля Воскресенського собору. м. Рівне, на вул. Соборна, 1941 р.

Fig. 1. The first premises of the Rivne Local History Museum were the building of the Ukrainian home (“Ridna Khata”) near the Holy Resurrection Cathedral. Rivne, Soborna St., 1941

Власне бачення Ю. Шумовським особливостей організації діяльності музею у складних окупаційних умовах відображають його статті як дописувача газети “Волинь” (“Нові експонати в Українському музеї в Рівному” [Шумовський, 1941], “Зберігаємо старовинні пам’ятки”

[Шумовський, 1942], “В охороні мистецтва і пам’яток Волині” [Шумовський, 1941], “З праці музею в Рівному” [З праці музею..., 1943], “Музей у Рівному” [Музей у Рівному, 1942], “Слідами минулого” [Шумовський, 1942]), які становлять третю історіографічну групу. Узагальнювальний огляд функціонування музею вчений подав уже перебуваючи в імміграції у статті “З історії Українського Рівненського Округового Музею”, опублікованій в зарубіжному журналі “Ми і світ”, виданому в Парижі [Шумовський, 1951].

Розглянуто функціонування музею в період німецької окупації. Відомо, що урядові й адміністративні установи окупаційної влади перебували у м. Рівному як центри райхкомісаріату “Україна”. Упровадження з літа 1941 р. “нового німецького порядку” передбачало формування національно-культурних осередків у Рівному на прохання місцевих українських органів самоврядування.

До когорти тогочасної рівненської інтелігенції, що сприяла національному відродженню, докладаючи зусиль до відновлення культурно-просвітних закладів, належав Ю. Шумовський. Він був безпосередньо причетний до організації діяльності музею в окупаційних період – до грудня 1941 р. завідував історичним відділом Рівненського українського музею, а наступного року, 1942, став його директором, змінивши на цій посаді К. Костирка.

Юрій Шумовський розуміючи, яке має значення та яку роль відіграє музей у культурному, національному й освітньому житті народу, виявив ініціативу в організації цієї справи на Рівненщині [Шумовський, 1951].

Рис. 2. Юрій Шумовський разом з працівниками бібліотеки музею, м. Рівне, 1943 р.

Fig. 2. Yuriy Shumovsky together with library museum staff, Rivne, 1943

У спогадах вчений писав: *“Не втрачаючи часу, я вирішив негайно рятувати музейні експонати та наукові скарби від грабунку чи нищення німецькими військовиками. Тоді при совітах існувало кілька музеїв в Рівному. Був Краєзнавчий Музей, Музей Мистецтва, бібліотека та інші інституції наукові. Я негайно дістав у місцевого бургомістра і у Гебіткомісара*

доручення організувати в м. Рівному Музей Обласний і дістав для цього помешкання в одному з бувших приватних жидівських домів які були реквізовані владою та мешканці з яких були виселені. Першим таким домом був великий двох чи трьох поверховий дім в котрому містилась при Польщі «Українська Рідна Хата» по вул. Церковній зараз же біля собору. Туди були зведені експонати зі всіх світських музеїв і бібліотека» [Шумовський, 1991, с. 126] (рис. 1).

Підтвердженням цього факту слугує заява від 14.07.1941 р. Ю. Шумовського до відділу народної освіти Головного управління в м. Рівному із пропозицією щодо створення місцевого музею та бібліотеки, а також із проханням призначити його на посаду керівника заснованого музею з огляду на попередній досвід роботи в означеній царині [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 2, арк. 1].

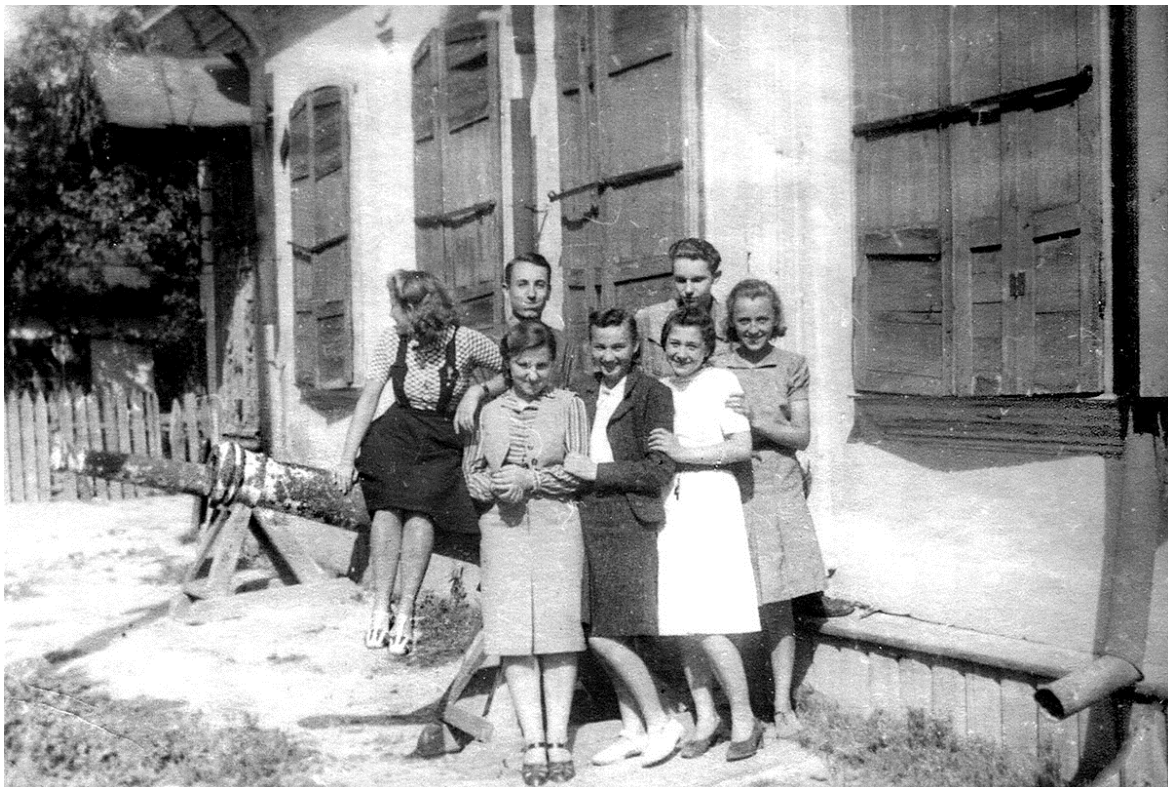

Рис. 3. Працівники Рівненського музею. На другому плані зображена козацька гармата, м. Рівне, вул. Короленка, 6 (тепер майдан Незалежності), 1943 р.

Fig. 3. Employees of the Rivne Museum. On the background one can see the Cossacks' canon, Rivne, Korolenka St., 6 (currently Independence Square), 1943

До заяви додано “Проект праці по збереженню Музейних пам’яток в Рівному”, в якому мовилося про необхідність звезення всіх експонатів Історичного музею, Будинку творчості та мистецтва до одного приміщення, що на вул. Соборній, 3, для облаштування там музею з історично-краєзнавчим і мистецьким відділами. Історично-краєзнавчий мав займати чотири кімнати та складатися з геологічного, археологічного, історичного й етнографічного підвідділів, а мистецький – охоплювати картинну галерею та кімнату скульптур. У проекті було передбачено відкриття наукової бібліотеки, змістове наповнення якої відповідало би відділам музею, з окремою кімнатою-читальнею для наукових праць, а також виділення двох кімнат для театрального гуртка та малярства.

У проекті Ю. Шумовський також навів перелік працівників, потрібних для повноцінного функціонування музею: 1) завідувач (науковий працівник); 2) лаборант історичного відділу (науковий працівник); 3) маляр (науковий працівник відділу мистецтва), а на кінець – список

претендентів на вакантні місця згідно зі штатним розписом: завідувач музею і науковий працівник – Ю. Шумовський; завідувач художньо-мистецькою частиною і науковий працівник – П. Зінченко; лаборант при історично-краєзнавчому відділі і науковий працівник – В. Кучинський; секретарка і бібліотекарка – О. Зінченко; сторож музейного будинку і майна – О. Бринда [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 2, арк. 24].

Після затвердження проекту в Українському музеї у м. Рівне розпочали впорядкування музейних експонатів у мистецькій (реставрація та консервація старовинних образів) та історичній (наукове опрацювання геологічних, археологічних та історичних музейних експонатів) лабораторіях [Шумовський, 1941, с. 4].

Перше повідомлення про музей у м. Рівному знаходимо у статті Ю. Шумовського “В охороні мистецтва і пам’яток Волині”, опублікованій у часописі “Волинь” за 1 вересня 1941 р.: *“Народ почав творити нове життя, свої рідні установи. Між іншими галузями творчості значне місце зайняла і справа культурно-освітня, справа збереження старовинних пам’яток Волині. Розуміючи велике завдання цієї справи, Міська Управа м. Рівного, на чолі з п. бурмістром П. В. Бульбою, прийшла на поміч ініціаторам і науковим працівникам та створила всі необхідні умови на зреалізування цього великого загально-українсько-національного діла, даючи технічну і матеріальну поміч. Збираючи залишки скарбів нашої землі з різних пунктів міста та околиць, засновано у м. Рівному музей, який з бігом часу стане загально волинським музеєм і репрезентаційним осередком української культури та історії нашої Волині”* [Шумовський, 1941, с. 2].

На початковому етапі облаштування музею було відкрито історично-археологічний, етнографічний, мистецький відділи та наукову бібліотеку. Також заплановано організувати “Товариство приятелів науки і мистецтва”, яке мало відповідати за народну творчість,

мистецтво, історично-археологічні пам’ятки та видавати періодично-науковий вісник [Шумовський, 1941, с. 2].

Про далекоглядні плани з організації музею Ю. Шумовський писав так: *“Треба сподіватись, що при допомозі вищих міських чиновників нашого уряду, та її самих працівників музею, запроєктований план роботи, нашого новосформованого музею, буде виконаний та дасть певні наслідки, які поставлять музей на значне і відповідне місце”* [Шумовський, 1941, с. 4].

Однак реалізувати плани відразу не вдалося – музей було переведено до іншого приміщення. Події, що це спричинили, Ю. Шумовський описує у спогадах: *“Але не довго цей будинок був у наших руках. Прибула до Рівного головна квартира СС і оберштурмфюрер СС з’явився до мене забрав найкращі гобеліни, кераміку, образи і сказав за один день цілком звільнити будинок для потреб головної квартири СС. Що було нам робити? ... Я дістав у бурмістра міста другий будинок під музей, але вже маленький звичайний приватний будинок жидівський по вул. Короленка № 6... До того будинку ми перенесли перевезли все що було можливо з великого будинку, бо військовики що прийшли нам помагати СС-вці хапали образи дорогоцінні Коссаката та інші і кидали просто*

Рис. 4. Зуби палеомастодонта, знайдені Юрієм Шумовським на Волині. Фото експозиції Рівненського краєзнавчого музею, 1943 р.

Fig. 4. The teeth of the palaeomastodon found by Yuriy Shumovsky in Volhynia. Photo of the exposition of the Rivne Local History Museum, 1943

з другого поверху на подвір'я в болото. Тут я переконався що німці не «культуртрегери», як я раніше про них думав, а справжні варвари» [Шумовський, 1991, с. 126].

Для збереження музейних експонатів від розкрадання Ю. Шумовський звернувся до міського окупаційного керівництва – гебітскомісара Беера, а потім до райхкомісара Коха – по т. зв. “Бешлягснам”, на підставі якого було заборонено брати будь-які речі без спеціального дозволу Коха “Генемінгу” [Шумовський, 1991, с. 131].

Варто зауважити, що на виконання розпорядження міської управи Ю. Шумовський ініціював надсилання інвентарних списків майна Українського музею у м. Рівному до всіх відділів, про що свідчить супровідний лист від 4.12.1941 р. У ньому вміщено інформацію про неточність інвентаризації з огляду на умови функціонування музею та неможливість проведення інвентаризації бібліотеки [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 9, арк. 1].

В інвентарному описі археологічного, геологічного, етнографічного й історичного відділів зазначено, що його складено на підставі музейних експонатів, які залишилися після евакуації з попереднього приміщення, та що інвентаризація відбувалася за відсутності завідувача історично-археологічного відділу Ю. Шумовського [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 9, арк. 3].

Інвентарний опис мистецького відділу містив примітку від 5.12.1941 р. із вказівкою, що інвентар подано на підставі попереднього списку, складеного до вилучення музейного будинку та багатьох експонатів військовими. Крім того, зазначено, що частина залишених речей відділу перебувала в гаражі, приміщенні архіву та музейному будинку [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 9, арк. 2].

Згідно з наявним інвентарним описом, археологічний відділ налічував 322 предметів, геологічний – 163, етнографічний – 150, історичний – 261, мистецький – 230 [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 9, арк. 3–9].

Важливість віднайденого документа для формування уявлення про колекцію музею полягає в його інформативності, що експонати справді були цінними знахідками, представленими у значному обсязі.

Відкриття музею після переміщення відбулося лише за рік. Прикметно, що його перейменовано на міський, про що дізнаємося з оголошення “Музей у Рівному”, опублікованого в газеті “Волинь” від 3 грудня 1942 р.: *“Дирекція Міського Музею в Рівному, вул. Короленка 6, повідомляє Шановне Громадянство, що згідно дозволу Пана Гебітскомісара в Рівному, відкритий Музей дня 4.XI б. р. для відвідування громадянством і школами від год. 10-12 щоденно. Вхід 1 карбованець”* [Музей у рівному, 1942].

Працівники проводили плідну культурно-освітню й науково-дослідну роботу. Основними науковими співробітниками були: археолог Юрій Шумовський, ботанік і дослідник флори та фауни Волині Йозеф Панек та науковець Олександр Чайка. Професор Й. Панек займався опрацюванням ботанічної збірки, відкрив відділ флори і фауни Рівненщини з особливо рідкісними екземплярами. Йому належить дослідження унікального природного куточка Волині – Вишневої гори, що розташована поблизу с. Городок, неподалік від Рівного.

Із музеєм співпрацювали рівненські науковці: священник і відомий знавець лікувальних рослин М. Носаль відкрив цікаву, до того не відому в ботанічній літературі рослину “Тризубець морський”; проф. Куліш вивчав фауну Волині; проф. К. Костирко та п. О. Жук займалися впорядкуванням картинної галереї і мистецтва [Шумовський, 1991, с. 132].

Рятуючи молодь від вивезення до Німеччини, Ю. Шумовський клопотав перед окупаційною владою про розширення штату працівників музею загалом до 20 осіб (окремі були позаштатними). Підтвердження такого факту – його лист до міської управи м. Рівного № 50 від 30.10.1942 р., у якому він подає відомості про прийняття на роботу до музею п'яти позаштатних, погодинних, працівників [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 114, арк. 28]. Пізніше директор згадуватиме: *“Таким чином ця молодь збереглась і не була вивезена до Німеччини. Це були взірцеві працівники, котрі дуже корисно і віддано працювали в бібліотеці і в музею та*

багато допомогли мені в моїх навіть наукових працях аж до іміграції моєї до Західної Європи” [Шумовський, 1991, с. 132-А] (рис. 2).

За рішенням дирекції у музеї також проводили дослідження ґрунту. Як наслідок, у геологічному відділі було представлено понад 100 зразків кам'яних порід волинських мінералів.

Музей, працівники якого опікувалися навчальними екскурсіями для місцевих шкіл із вивчення історії рідного краю, поставав просвітницьким осередком. Науковою базою для цього слугували не лише експонати. З інвентарного опису відомо, що тут були історичні карти (7), історичні таблиці (2), таблиці з вивчення історії та передісторії (8), краєзнавчі таблиці Волині (10), геологічно-археологічні таблиці (13) [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 9, арк. 4зв.].

Музей допомагав науковим осередкам фаховими консультаціями, тобто сприяв пропагуванню мистецтва, культури й освіти серед українського населення [“Волинь”, 1943, с. 4.]. На підтвердження зі слів автора: *“Щоденно відвідувало музей 50 осіб і отримували наукові консультації із різних ділянок знання. Рівненський музей обслуговував своїми науковими матеріалами школи, міський театр, редакцію, газети, видавництво, суспільні громадські і наукові інституції, церкву та органи правління”* [Шумовський, 1951].

Загалом у музеї нараховували понад 1 500 геологічних, археологічних, ботанічних, історичних і мистецьких експонатів. Згідно зі звітом інвентарного майна та матеріалами Міського музею й бібліотеки, на 20. 12. 1942 р. за геологічним відділом було закріплено 130 експонатів на суму понад 5 680 крб, археологічним – 432 на суму 7 916 крб, етнографічним – 220 на суму 8 345 крб, історично-мистецьким – 108 на суму 58 110 крб, тобто всього – 898 експонатів на суму 75 251 крб. За 5 інвентарними книгами було зараховано 14 580 книг на суму 230 249 крб 95 коп. [ДАРО, ф. Р-33, оп. 7, спр. 233, арк. 15–20].

Щодо їх цінності вчений зазначив, що найбільш наповненими відділами музею були археології, фауни та флори й геології Волині. Не меншу мав відділ народного мистецтва [Шумовський, 1951].

Через порівняння відділів за чисельністю експонатів та їх цінністю, відповідно до інвентарних описів 1941 р. і 1942 р. зроблено відповідні висновки. Упродовж аналізованого періоду за сприяння Ю. Шумовського найбільше були поповнені експонатами археологічний та етнографічний відділи, про що директор зазначав: *“Сам я дивувався і ті, що оглядали музей, що за такий короткий і небезпечний час німецької окупації вдалось збагатити його в такі численні експонати, перепроводити більш як сто розкопок та наукових дослідів у різних закутках Волині, та назбирати стільки нового матеріалу”* [Шумовський, 1951].

Особливу увагу в музеї приділяли роботі у бібліотеці, для впорядкування якої книги сортували за відділами, змістом і мовами. Для формування каталогу застосовували систему та методу Катера [Шумовський 1994, с. 133]. На кінець 1943 р. із понад 770 користувачам-читачам було представлено понад 60 тис. книг різними мовами з різних галузей науки, з яких 11 500 видавали за мінімальну платню [Відкриття бібліотеки..., 1943, с. 4].

Інформацію щодо функціонування музею доповнюють збережені в особистому архіві краєзнавця Рівненщини Г. Данильчук спогади рівнянки Лідії Дзвінак, яка в аналізованій період тут працювала: *“Музей знаходився на території, де зараз кінотеатр «Україна». Там була маленька вуличка Короленка. Я працювала там у 1943–1944 р.р. У цьому будиночку з однієї сторони знаходився музей, а з другої – бібліотека. Я в основному працювала в бібліотеці. Моя задача була видавати абонементам книжки. Бібліотека була середнього розміру невеличка. Там були і книжки недозволені на той час, радянська література, то її окремо складали, нумерували, і вона зберігалась в окремії кімнаті. Ніхто ці книжки не спалював. Музей мав кімнат, мабуть, 5-6... Одним словом, музей був обладнаний так, як слід... Музей мав вихідні дні, робота була за графіком. Зарплата була в марках... Я працювала в музеї до 1944 р. а потім фронт наближався і я розрахувалася. Що трапилося з музеєм? Нічого не знаю. Після війни музей був на вулиці Червоноармійській. Там я бачила ті самі експонати. Я ходила в той музей і мені було приємно, що я там свого часу працювала”* [Данильчук, 2006, с. 24-29]. Ще одну згадку знаходимо в газеті

“Костопільські вісті” за 20 червня 1943 р., де опубліковано статтю “Що каже музей”: *“Старий не показаний назовні будиночок. В середині кілька кімнат наповнених то книгами, то паперами, а кілька з них нагадують дійсно музей”* [Що таке музей, 1943].

До Рівненського було приєднано музей у м. Острозі, над упорядкуванням якого працював Ю. Шумовський: *“Мені, як археологу необхідно було роїзжати в терені Рівненщини, Остріжчини, Корця та інших місць для археологічних дослідів та розкопів... Так, одного разу я отримав наказ від гебітскомісара др. Беера поїхати до м. Острога і там прийняти з рук проф. Новіцького острівський музей і замок в свої руки і підпорядкувати його Обласному Рівненському Музею як філію”* [Шумовський, 1991, с. 158].

Для музею виготовили власну печатку, про що Ю. Шумовський зауважував: *“Цікавим є той факт, як трактували справу всього українського в той час німці. Вони дозволили мати музею печатку свою з певним написами, але вирізали в ній по середині уміщений мною тризуб, знак державності”* [Шумовський, 1991, с. 134].

Також Ю. Шумовський пригадував, що перед музеєм було розміщено дві привезені з Межириччя козацькі гармати, які як історична пам'ятка слугували оздобою інституції [Шумовський, 1991, с. 134] (рис. 3).

Цікаві факти представляє бюджет Українського міського музею на 1942 р. від 25.12.1941 р.: прибуток становив понад 87 тис. крб за користування книгами бібліотеки й 1 тис. крб за огляд музейних експонатів [ДАРО, ф. Р-33, оп. 7, спр. 14, арк. 27–31].

Фінансовим забезпеченням музею та його працівників опікувався А. Ковальський, дядько Ю. Шумовського, який на той час очолював міський відділ освіти. Внесення новоствореного музею до переліку відділів народної освіти було зумовлено його статусом як культурно-освітньої інституції [Шумовський, 1991, с. 131].

Фінансове забезпечення Ю. Шумовського було таким: зарплатня в музеї на посаді директора (30–50 %), а також доплати за просвітницьку діяльність у школі сестер-акушерок, де мав 19 год викладу щотижнево (10 %), у математично-природничій гімназії ім. Гетьмана Мазепи (за 51 год – 129 марок), за знання німецької мови (25 %) [11, арк. 43, 212, 223, 230]. Про рівень забезпеченості працівників музею свідчать відомості з видання заробітної плати [ДАРО, ф. Р-33, оп. 7, спр. 104, арк. 1–40]. Не менш важливо те, що кошти на відрядження їм виділяли з міського бюджету: лише за 1943 р. тричі профінансовано подорожі Ю. Шумовського [ДАРО, ф. Р-33, оп. 7, спр. 189, арк. 1–15].

У публікації “З праці музею в Рівному”, розміщеній на сторінках газети “Волинь” за 15 серпня 1943 р., зазначено: *“Не дивлячись на тяжкі матеріальні умови праці, здається, маленька й непомітна в Рівному інституція – музей все більш і більш розвивається, невтомно працює і в своїх наукових досягненнях і працях здобуває нові скарби для науки й свого народу”* [З праці музею..., 1943, с. 4].

Доволі важливий документ – відпис Рівненського гебітскомісара д-ра Беера “В справі музею і бібліотеки” від 15.01.1943 р., яким він урегулював окремі питання функціонування названих закладів. У ньому передусім ішлося про потребу проведення остаточної інвентаризації книг для відокремлення забороненої літератури; про відкриття бібліотеки, спорудження читальні, придбання нових книг, продовження збирання експонатів, відкриття виставки про Рівненську округу, прийняття на роботу одного наукового працівника для музею та одного помічника для бібліотеки; про придбання нових меблів і започаткування роботи ботанічного відділу. Також у документі регламентовано заборону на створення “прогульового відділу” як недоцільного та надано згоду на продовження подальших розкопок лише з відома п. генерал-комісара [ДАРО, ф. Р-33, оп. 7, спр. 153, арк. 35–36].

Підтвердженням придбання нових меблів для музею та бібліотеки слугує петиція директора від 6.08.1942 р. [ДАРО, ф. Р-33, оп. 8, спр. 163, арк. 4].

Відомості про проведення інвентаризації книг у бібліотеці знаходимо у спогадах Ю. Шумовського: *“До мене в музей приходило між іншим багато німецьких службовців з різних урядів випозичати книжки чи брати деякі декоративні речі з музею... Але одного разу*

мав я несподіваних і то дуже високих урядовців німецького рейху. Завітав до музею міністр Розенберг з Ост Міністеріум та з ним Геббельс. Дуже детально оглянули музей, каталогі книжок і наказали щоб я всі забороненні урядом книжки віддав на макулатуру, на фабрику перероблення паперу. Список цих заборонених книжок він дав в німецькій мові і сказав що на другий день приїдуть машини і заберуть все це. Нажаль мусів на слідуючий день віддати майже всі книжки жидівських поколінь, українську націоналістичну літературу, світську енциклопедію, та твори Леніна, Сталіна, Маркса та інших комуністів. Однак я на своє ризико позалишав в архіві по одному примірнику з кожних цих творів для наукових дослідів та студій” [Шумовський, 1991, с. 162–163].

Про початок роботи дізнаємося з оголошення “Відкриття бібліотеки при Міському Музею в Рівному”, розміщеного на сторінках газети “Волинь” від 31 січня 1943 р.: “З днем 1 лютого б.н. буде відкрита бібліотека при Міському Музеї в Рівному, вул. Короленка ч. 6. Книжки белестричного і наукового змісту пожитимуться щоденно від год. 10 до 12 для загалу, а в понеділок, середу і п’ятницю від год. 16 до 18 для урядовців. Хто користуватиметься белемтристикою буде вплачувати 20 карб. кауції і 5 крб місячної оплати. В найбільшому часі при бібліотеці відкривається читальня, а при музею батонічний відділ” [Відкриття бібліотеки..., 1943, с. 4].

Для належного висвітлення особливостей організації роботи бібліотеки з читачами розглянемо “Правила користування книжками в міській Бібліотеці в Рівному”, де сказано, що кожен повинен під час записування надавати своє службове посвідчення чи будь-який інший документ із фотографією та вказати постійну адресу проживання. Книги видавали на 10 днів, у разі збільшення терміну користування нараховували по 1 крб за день. Дирекція також залишала за собою право викреслити користувача зі списку читачів у разі неповернення книг. Кожен був зобов’язаний дотримуватися правил користування. Цікаво, що у пам’ятці наголошено: у разі виникнення непорозумінь користувач повинен безпосередньо звертатися до директора музею та бібліотеки [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 114, арк. 39].

Про здійснення контролю за поверненням книг свідчать списки боржників бібліотеки та листи директора до фінансового відділу приміської управи з проханням вплинути на таких адміністративно [ДАРО, ф. Р-33, оп. 8, спр. 103, арк. 30–57].

З ініціативи Ю. Шумовського музей долучався до краєзнавчо-пошукових робіт на теренах краю. Результатами стали відкриття з історії минулого, а також накопичення багатьох цінних і рідкісних пам’яток [3 праці музею..., 1943, с. 4].

Улітку 1942 р. музей організував експедицію для проведення археологічних досліджень у с. Новий Двір, що поблизу м. Рівного, про що дізнаємося зі статті Ю. Шумовського “Слідами минулого”, опублікованій у газеті “Волинь”. Зі слів директора: “Після кількадечних розшуків, працівникам удалось знайти багато найстарших пам’яток яких ще в околицях Рівного, а може і на Волині, досі не віднайдено. Були це крем’яні знаряддя з найстаршого палеоліту т. зв. «шельські» знаряддя. Майже кожен з них вкритий патиною та пристосований людського рукою для різного вжитку первісної людини. Знайдені тут, дуже гарні скробачі, та ручні рубила, які прекрасно сконсервувалися і які тепер у габльотах Рівненського Музею” [Шумовський, 1942, с. 3].

На розкопках за участю Ю. Шумовського знайдено предмети доби палеоліту, неоліту: сокири, клинки, ножі, списи, стріли, скребачки, ручні рубила. Увагу науковців прикували кістки з орнаментом, напівзнищенна могила (тілопальна), прясла та глиняне жіноче намисто також з орнаментом. Цінне відкриття старовинної гончарної майстерні, на місці якої обстежено зруйновану піч для випалювання горщиків і безліч орнаментованих керамічних виробів.

Зі спогадів Ю. Шумовського маємо інформацію про проведення розкопок у с. Острожець, де досліджено два городища слов'янського та неолітичного періодів*. На місці розкопок науковці виявили багато знарядь із каменю та металу. Тут Ю. Шумовський знайшов в одній зі стін кургану, у чорному пласті вугілля з кістками, старовинну монету: *“Коли я її почистив, то виявилось що то монета перших християнських віків, візантійська. З одного боку напис був «Ісус Базилеус», а внизу «Цар Іудейський». З другого боку було відображення сидячого на троні Ісуса Христа. Монета мала своєрідну форму як видно, була витиснена руками. Ця рідкісна монета залишається в мною створеному обласному музею в Рівному”* [Шумовський, 1991, с. 115].

Ще однією досить цінною археологічною знахідкою Ю. Шумовського було відкриття залишків “пелеомастодонта” поблизу с. Вілігори: *“Відразу по формі зубів я оприділив що то зуби стародавнього мастодонта, прадіда слонів і мамонтів. То був таки т. зв. «палеомастодонт». Оглянувши детально верстви землі де знайдені були кістки, ще більш переконався що то таки мусить бути мастодонт з «Олігоцену», періоду близько 35.000.000. Радості нашої не було границь. Це перша знахідка цього звіра на Волині і навіть в Україні”* [Шумовський, 1991, с. 158]. Розгортанню повноцінних розкопок скелета мастодонта завадив воєнний стан. Однак віднайдені рештки було передано до Рівненського музею (рис. 4).

Важливий факт: згадані розкопки проводили за погодженням із німецьким керівництвом, зокрема згідно з розпорядження райхкомісара України від 6 вересня 1942 р. [Музей в Рівному, 1942, с. 3].

Фондові збірки музею поповнювали в численних експедиціях, які організовував Ю. Шумовський до сіл Волині. Як наслідок було сформовано велику й цінну етнографічну колекцію вишивок, що слугувала окрасою експозиції Рівненського історично-краєзнавчого музею. За наявним інвентарним описом експонатів від 4.12.1941 р., в етнографічному відділі Українського музею у м. Рівному було представлено 49 таблиць із волинськими вишивками, 50 взірців окремих вишивок (не на таблицях) [ДАРО, ф. Р-33, оп. 1, спр. 9, арк. 3].

Відомо про поповнення колекцій не лише експонатами, отриманими після археологічних розкопок, проведених працівниками, а й за сприяння жителів околиць, які передавали на зберігання цінні пам'ятки культури. Юрій Шумовський звертався від імені дирекції зі сторінок газети “Волинь” із проханнями про збір старовинних пам'яток, закликаючи свідомих громадян передавати наявні в них історичні реліквії до музею: *“Треба сподіватись, що наше свідоме українське громадянство розуміючи науково-національну роль Українського музею в області, яку він може відіграти, не залишить нас без свого попяртя, достарчаючи всякі віднайдені експонати до Українського Музею в Рівному, де вони матимуть відповідну консервацію та наукове використання”* [Шумовський, 1941, с. 4].

Обстоюючи збереження історичних пам'яток Волині, Ю. Шумовський робив усе можливе для запобігання їх знищення. За його сприяння збережено книги й інші культові предмети з рівненської єврейської синагоги, розташованої біля старого замку Любомирських. Із його спогадів відомо: *“Коли я довідався про знищення жидівської святині синагоги, то зараз же побіг до Гебітскомісара і попросити дозволу забрати з синагоги до музею деякі важливіші священні речі, а саме одяг для богослужіння равіна, Тору, священні книжки старовинні, тож Гебітскомісар не перечив і дозволив взяти до музею з синагоги все що я знайду потрібним на переховання. Отож, пам'ятаю я з п. Олександром забрали грубі богослужбові книжки в шкіряних обклашках, шапку равіна обшиту футром, ще іншу шапку з тоншого матеріалу, та Сімісвічник. Все це ми зложили в нашому обласному музеї для переховання і згодом для передачі в майбутню синагогу. Не знаю, що сталося з тими речами”* [Шумовський, 1991, с. 145].

---

* (У довіднику з археології України 1982 р., під авторством І. Свешнікова та Ю. Нікольченка в с. Острожець (С. 78) подано відомості лише щодо городища слов'яно-руського часу. А що має на увазі тут Ю. Шумовський під неолітичним городищем встановити не вдалося).

У складний окупаційний час Ю. Шумовський зумів зберегти сотні цікавих і раритетних книг, які підлягали спаленню. Він описує це так: *“Одного разу повідомили мене, що німці забрали будинок бувшої Кураторіум і що всі книжки викинули на вулицю на купу та обілляли їх бензиною і мають спалити. Випросив я у Гебітскомісара Др. Бера дозвіл ці книжки врятувати від спалення і забрав з великими труднощами транспорту до музеального будинку”* [Шумовський, 1991, с. 126].

Юрій Шумовський залишив у спогадах детальний опис цінних експонатів Рівненського музею: *“Я особисто працював над створенням історичного і археологічного відділів в котрому були найновіші знахідки та відкриття нових доісторичних осель і їх індустрії, речі з ранньоісторичної доби та часів вікінгів, зброї з доби козаччини та меблі старовинні з палацу Радзивілів і Потоцьких. З посеред них дуже гарно репрезентувалось величезне ліжко з горіхового дерева та оздоблене перламутром, золотом та сріблом, а в головах було заглиблення в роді каплички в котрій була поміщена статуетка Мадони /Божої Матері/. Очевидно це було ліжко княгині Радзивілів. В моєму директорському кабінеті чи офісі висіли чудові олійні портрети італійської та французької роботи великих розмірів та старовинний гобелін «Селянка» польської роботи з XVII ст.”* [Шумовський, 1991, с. 132].

Музей у Рівному працював упродовж усього окупаційного періоду. 10 січня 1944 р. німецька влада міста оголосила примусову евакуацію, що у спогадах Ю. Шумовського описано так: *“Гебітскомісар др. Беер викликав мене особисто і дав мені наряд вагон товарний для мене і музею... Працівників у музею крім одної секретарки не було кого і не було можливості в тих пару годинах спакувати щось з річей, котрих було кілька тисяч, а книжок дорогих до 100 тисяч. Шкода було мені кидати його, мое дитя, мій твір, всю свою наукову працю за стільки літ. Був певний що все згорить вогнем війни, а тому шукав хоч щось дорожче з собою взяти, а після привести знов на рідну землю і тим ці річі зберегти від вогню грабунку. Як би я був певний що не згорить в огні чи не завалиться чи злодійські руки не заберуть все це, спокійно, бо знав добре що Совіти знають вартість музею і охороняють та заопікуються ними належно. Але ж ніколи було надумуватись. Схопив зі стіни улюблені мої взірці вишивок, котрі мені здавались найдорожчими експонатами, для мене рідними, бо це мистецтво була моя приватна збірка, вміщена в музею як депозит, переховання. Крім того цей багаж не був тяжкий для перевозу запакував їх в одну скриню зі своїми речами, звалив у візок і рушив мерщій на дворець”* [Шумовський, 1991, с. 172–174].

Вважають, що Рівненський музей у роки війни зазнав величезних втрат цінностей, які вивезли з України. Проте зауважу, що в листуванні з Українським республіканським комітетом із питань діяльності музеїв я знайшла листи, які стосуються пошуків радянської влади втрачених експонатів, начебто вивезених німецькою за участю Ю. Шумовського. Листом від 24.09.1947 р. директор Рівненського музею Дубовський повідомив Управління музеїв комітету культпросвіти, що під час німецької окупації з Рівненського музею вивезено до Німеччини весь відділ етнографії та старовинні гобелени. Ці речі нібито взяв із музею д-р Беер і відправив на виставку до м. Гамбурга. Додано також, що разом із німцями виїхав і Ю. Шумовський, який вивіз із собою друкарську машинку, фотоапарат та картини [ДАРО, ф. Р-562, оп. 3, спр. 1, арк. 163–256].

Однак у сучасній історичній науці немає досліджень щодо спростування чи підтвердження достовірності такої інформації. Відомо лише про передання у 1980-х роках взірців вишивок до Українського музею в Нью-Йорку, а також про проведення працівником Рівненського обласного краєзнавчого музею мистецтвознавцем Віктором Луцем роботи щодо ідентифікації окремих мистецьких пам'яток за віднайденим інвентарним описом і надання їм нової атрибуції.

Отже, на основі опрацьованих архівних матеріалів відтворено загальну картину функціонування Рівненського краєзнавчого музею у період німецької окупації 1941–1944 рр., яка дає підстави стверджувати, що попри всі воєнні перипетії він діяв і розвивався саме завдяки титанічній праці Ю. Шумовського. Останній перетворив Рівненський музей на

осередок культурно-освітньої та науково-дослідної роботи на Волині, сприяючи розвитку мистецтва, культури й освіти серед українського населення; запобігав розкраданню експонатів, для чого клопотав про отримання від окупаційної влади відповідної заборони; пропагував збереження історичних пам'яток на Волині, закликаючи свідомих громадян долучатися до такої шляхетної справи. Юрій Шумовський не лише відновив роботу Рівненського краєзнавчого музею, а й виступив організатором музейної справи на Рівненщині. З його ініціативи розгорнуто краєзнавчо-пошукові роботи на теренах краю, проведено археологічні й етнографічні дослідження, які уможливили поповнення фондів цінними знахідками для належного висвітлення історії Рівненщини.

ЛІТЕРАТУРА

- Відкриття бібліотеки при Міському Музею в Рівному.* (1943) // Волинь (Рівне). – 31 січня. – С. 4.
- Данильчук Г. Ф.* (2012). Музей в роки воєнного лихоліття // Рівне у долях його мешканців. – Рівне. – С. 170–175.
- Данильчук Г.* (2006). Рівненський музей у роки німецької окупації 1941–1944 рр. // Наукові записки РОКМ. – Рівне. – Вип. 4. – С. 24–29.
- Доброчинська В. А.* (2010). Культурне дозвілля цивільного населення та німецьких окупантів у м. Рівному // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії. – Рівне: РДГУ. – Вип. 20. – С. 229–231.
- Доброчинська В. А.* (2010). Юрій Шумовський – послідовник музейної справи Федора Штейнгеля: із епістолярної спадщини // Наукові записки РОКМ. – Рівне. – Вип. 8. – С. 79–83.
- Доброчинська В.* (2010). Юрій Шумовський сподвижник музейної справи на Рівненщині в окупаційний період (1941–1944) // Краєзнавство та музейна справа в Україні. – Житомир. – С. 90–94.
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 7. – Спр. 189. – Арк. 1–15. Бюджети, виділені для музею, бурси, трикотажної майстерні, технічної школи м. Рівне (1943 р.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 7. – Спр. 14. – Арк. 27–31. Бюджет шкіл, музею в м. Рівне (січень–березень 1942 р.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 8. – Спр. 163. – Арк. 19. Заяви директора музею про придбання меблів для музею і бібліотеки. Штатні розписи (25 березня–22 вересня 1942 р.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 7. – Спр. 233. – Арк. 15–20. Інвентаризація відомості підвідомчих установ (міської лабораторії, міського музею, бібліотеки, трикотажної майстерні, музичної школи) (1942–1943 рр.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 21. Листування про організацію міського музею (1941–1943 рр.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 39. Особовий склад міського музею та бібліотеки (1 серпня 1941 р. – 1 вересня 1943 р.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-562. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 163–256. Переписка с Украинским Республиканским Комитетом культурно-просветительных учреждений, республиканскими и областными культпросветучреждениями по вопросам деятельности музея (24 января 1945 г. – 31 декабря 1947 г.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 1–97. Розпорядження Рівненської Міської Управи про розподіл праці по 11 відділах листування, в учбових закладах справах, заявки, довідки (14 липня–3 грудня 1942 р.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 8. – Спр. 103. – Арк. 30–57. Списки абонентів бібліотеки в г. Ровно, которые имели задолженность (январь–3 октября 1943 г.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 7. – Спр. 223. – Арк. 14–230. Штатні розписи працівників міської управи та підвідомчих установ (1943 р.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 7. – Спр. 153. – Арк. 35–36. Штатні розписи установ м. Рівне (1943 р.).
- Державний архів Рівненської області.* – Ф. Р.-33. – Оп. 7. – Спр. 104. – Арк. 1–40. Відомості на виплату заробітної плати працівникам шкіл, лікарень, лазень, майстерень та інших установ м. Рівне (3 грудня 1942 р. – 11 січня 1944 р.).

- З праці музею в Рівному.* (1943) // Волинь (Рівне). – 15 серпня. – С. 4.
- Климчук А. (2009). Рівненський краєзнавчий музей в 1941–1944 рр. і Юрій Шумовський // Музеї України. – № 2. – С. 35–36.
- Луц В., Леонова Л. (2018). Рівненський обласний краєзнавчий музей в період другої світової війни (1941–1944). (За документами Державного архіву Рівненської області) // Наукові записки РОКМ. – Рівне. – Вип. XVI. – С. 169–186.
- Мушировський В. (1998). Видатні громадські та культурні діячі краю в дослідженнях Рівненського краєзнавчого музею // Діячі науки та мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури. – Рівне. – С. 62–65.
- Музей у Рівному.* (1942) // Волинь (Рівне). – 3 грудня.
- Охорона історичних пам'яток.* (1942) // Волинь (Рівне). – 6 вересня. – С. 3.
- Цимбалюк Є. (2006). Злети і падіння (Рівненського історико-краєзнавчого музею, з яким радості й болі в 1940–43 рр. розділив його науковий керівник та директор Юрій Шумовський) // Вільне слово (Рівне). – 17 серпня.
- Шумовський Ю. (1941). В охороні мистецтва і пам'яток Волині // Волинь (Рівне). – 1 вересня. – С. 2.
- Шумовський Ю. (1942). Зберігаємо старовинні пам'ятки // Волинь (Рівне). – 3 травня.
- Шумовський Ю. (1951). З історії Українського Рівненського Округового Музею // Ми і світ (Париж). – С. 44–47.
- Шумовський Ю. (1991). Зруйноване гніздо, чи історія однієї священицької родини на Волині. – США, Саванна. – Т. 1. – С. 1–171.
- Шумовський Ю. (1991). Зруйноване гніздо, чи історія однієї священицької родини на Волині. – США, Саванна. – Т. 3. – С. 172–282.
- Шумовський Ю. (1941). Нові експонати в Українському музею в Рівному // Волинь (Рівне). – 23 жовтня. – С. 4.
- Шумовський Ю. (1942). Слідами минулого // Волинь (Рівне). – 27 грудня. – С. 3.
- Що таке музей.* (1943) // Костопільські вісті (Рівне). – 20 червня.

REFERENCES

- Vidkryttia biblioteki pry Miskomu Muzeiu v Rivnomu. (1943, 31 January). *Volyn (Rivne)*. P. 4 (in Ukrainian).
- Danylchuk, H. F. (2012). Muzei v roky voiennoho lykholittia. *Rivne u doliakh yoho meshkantsiv*. Rivne, 170–175 (in Ukrainian).
- Danylchuk, H. (2006). Rivnenskyi muzei u roky nimetskoï okupatsii 1941–1944 rr. *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu*, 4. Rivne, 24–29 (in Ukrainian).
- Dobrochynska, V. A. (2010). Kulturne dozvillia tsyvilnoho naseleння ta nimetskykh okupantiv u m. Rivnomu. *Aktualni problemy vitchyznianoï ta svitovoi istorii*, 20. Rivne: RDHU, 229–231 (in Ukrainian).
- Dobrochynska, V. A. (2010). Yurii Shumovskiy – poslidovnyk muzeinoï spravy Fedora Shteiinhelia: iz epistoliarnoi spadshchyny. *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu*, 8. Rivne, 79–83 (in Ukrainian).
- Dobrochynska, V. (2010). Yurii Shumovskiy spodvyzhnyk muzeinoï spravy na Rivnenshchyni v okupatsiinyi period (1941–1944). *Kraieznavstvo ta muzeina sprava v Ukraini*. Zhytomyr, 90–94 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti*. F. R.-33. Op. 7. Spr. 189. Ark. 1–15. Biudzhety, vydileni dlia muzeiu, bursy, trykotazhnoi maisterni, tekhnichnoi shkoly m. Rivne (1943 r.) (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti*. F. R.-33. Op. 7. Spr. 14. Ark. 27–31. Biudzheth shkil, muzeiu v m. Rivne (sichen–berezhen 1942 r.) (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti*. F. R.-33. Op. 8. Spr. 163. Ark. 19. Zaiavy dyrektora muzeiu pro prydbannia mebliv dlia muzeiu i biblioteki. Shtatni rozpysy (25 bereznia–22 veresnia 1942 r.) (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti*. F. R.-33. Op. 7. Spr. 233. Ark. 15–20. Inventaryzatsiia vidomosti pidvidomchykh ustanov (miskoi laboratorii, miskoho muzeiu, biblioteki, trykotazhnoi maisterni, muzychnoi shkoly) (1942–1943 rr.) (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-33. Op. 1. – Spr. 9. – Ark. 21. Lystuvannia pro orhanizatsiiu miskoho muzeiu (1941–1943 rr.) (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-33. Op. 1. Spr. 114. Ark. 39. Osobovyi sklad miskoho muzeiu ta biblioteki (1 serpnia 1941 r.–1 veresnia 1943 r.) (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-562. Op. 3. Spr. 1. Ark. 163–256. Perepiska s Ukrainskim Respublikanskim Komitetom kul'turno-prosvetitel'nyh uchrezhdenij, respublikanskimi i oblastnymi kul'tprosvetuchrezhdenijami po voprosam dejatel'nosti muzeja (24 janvarja 1945 g.–31 dekabrja 1947 g.) (in Russian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-33. Op. 2. Spr. 2. Ark. 1–97. Rozporiadzhennia Rivnenskoï Miskoi Upravy pro rozpodil pratsi po 11 viddilakh lystuvannia, v uchbovykh zakladakh spravakh, zaiavky, dovidky (14 lypnia–3 hrudnia 1942 r.) (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-33. Op. 8. Spr. 103. Ark. 30–57. Spiski abonentov biblioteki v g. Rovno, kotorye imeli zadolzhennost' (janvar'–3 oktjabrja 1943 g.) (in Russian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-33. Op. 7. Spr. 223. Ark. 14–230. Shtatni rozpysy pratsivnykiv miskoi upravly ta pidvidomchykh ustanov (1943 r.) (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-33. Op. 7. Spr. 153. Ark. 35–36. Shtatni rozpysy ustanov m. Rivne (1943 r.) (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. F. R.-33. Op. 7. Spr. 104. Ark. 1–40. Vidomosti na vyplatu zarobitnoi platy pratsivnykam shkil, likaren, lazen, maisteren ta inshykh ustanov m. Rivne (3 hrudnia 1942 r.–11 sichnia 1944 r.) (in Ukrainian).

Z pratsi muzeiu v Rivnomu. (1943, 15 august). *Volyn (Rivne)*, P. 4 (in Ukrainian).

Klymchuk, A. (2009). Rivnenskyi kraieznavchyi muzei v 1941–1944 rr. i Yurii Shumovskiyi. *Muzei Ukrainy*, 2, 35–36 (in Ukrainian).

Luts, V., & Leonova, L. (2018). Rivnenskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei v period druhoi svitovoi viiny (1941–1944). (Za dokumentamy Derzhavnogo arkhivu Rivnenskoï oblasti). *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu*, 16. Rivne, 169–186 (in Ukrainian).

Mushyrovskiy, V. (1998). Vydatni hromadski ta kulturni diiachy kraiu v doslidzhenniakh Rivnenskoho kraieznavchoho muzeiu. *Diachy nauky ta mystetstva ridnoho kraiu u rozvytku ukrainskoï natsionalnoi kultury*. Rivne, 62–65 (in Ukrainian).

Muzei u Rivnomu. (1942, 3 December). *Volyn (Rivne)* (in Ukrainian).

Okhorona istorychnykh pam'iatok. (1942, 6 september). *Volyn (Rivne)*, P. 3 (in Ukrainian).

Tsybaliuk, Ye. (2006, 17 August). Zlyty i padinnia (Rivnenskoho istoryko-kraieznavchoho muzeiu, z yakym radosti y boli v 1940–43 rr. rozdilyv yoho naukovy kerivnyk ta dyrektor Yurii Shumovskiyi). *Vilne slovo (Rivne)* (in Ukrainian).

Shumovskiy, Yu. (1941, 1 September). V okhoroni mystetstva i pam'iatok Volyni. *Volyn (Rivne)*, P. 2 (in Ukrainian).

Shumovskiy, Yu. (1942, 3 May). Zberihaiemo starovyni pam'iatky. *Volyn (Rivne)* (in Ukrainian).

Shumovskiy, Yu. (1951). Z istorii Ukrainenskoho Rivnenskoho Okruhovoho Muzeiu. *My i svit (Paryzh)*, 44–47 (in Ukrainian).

Shumovskiy, Yu. (1991). *Zruinovane hnizdo, chy istoriia odniiei sviashchenytskoi rodyny na Volyni*, 1. USA, Savanna, 1–171 (in Ukrainian).

Shumovskiy, Yu. (1991). *Zruinovane hnizdo, chy istoriia odniiei sviashchenytskoi rodyny na Volyni*, 3. USA, Savanna, 172–282 (in Ukrainian).

Shumovskiy, Yu. (1941, 23 oktober). Novi eksponaty v Ukrainskom muzeiu v Rivnomu. *Volyn (Rivne)*, P. 4 (in Ukrainian).

Shumovskiy, Yu. (1942, 27 December). Slidamy mynuloho. *Volyn (Rivne)*, P. 3 (in Ukrainian).

Shcho take muzei. (1943, 20 June). *Kostopilski visti (Rivne)* (in Ukrainian).

*Стаття: надійшла до редакції 15.07.2019
прийнята до друку 29.10.2019*

**YURIY SHUMOVSKY'S PARTICIPATION IN ORGANIZATION OF MUSEUM
ACTIVITY IN RIVNE REGION DURING GERMAN OCCUPATION IN 1941–1944**

Valentyna YAREMCHUK

*Institute of Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine,
Svobody Ave., 15, 79007, Lviv, Ukraine,
e-mail: v_viktorivna@ukr.net*

Yuriy Shumovsky is a famous scientist, ethnographer, archaeologist, and priest who made a significant contribution into the material culture of his homeland. The urgency of the research topic lies in the fact that today's existing knowledge does not provide full information about the foundation of museology by Yuriy Shumovsky in the Rivne region during the occupation period of 1941–1944. In the modern historiographical science, despite a significant number of publications, there are no scientific studies that would fully summarize and evaluate the importance of Yuriy Shumovsky's hard work as the main founder of the museology in the Rivne region of this period. The purpose of the study is to disclose fully the participation of Yuri Shumovsky in organizing a museum in Rivne region during the German occupation (1941–1944). The archival documents and memoirs of the scientist concerning the activity of the Rivne Museum of Local History are presented in the article. Methodological basis of the research is the principle of historicism, systematicity and objectivity. The problem-chronological approach is applied while presenting the material. Particular attention was paid to the methodology of working with archival sources. According to the results received after the examination of the source base, a general picture of the functioning of the museum during the occupation period has been reproduced. The cultural-educational and research activity of the museum has been discovered. It included conducting regional studies and researches on the territory of the region and archaeological and ethnographic studies; replenishing museum collections by valuable findings; organizing educational activities; promoting the preservation and protection of the historical monuments, publishing scientific-popular works. Moreover, the staffing structure, financial support and budget of the museum have been examined and discussed. The article also mentions the availability of the museum inventory that has been found which is an important source for restoring information about the number of exhibits of five departments and the extent of the loss of museum valuables. The importance of Yuriy Shumovsky's persistent work as the main founder of museology in the Rivne region of this period is determined. Yuriy Shumovsky's museological work in particular collection, classification, conservation and description of exhibits has been also assessed. Photos of museum findings and expositions are presented.

Key words: Yurii Shymovskyi, ethnographer, archaeologist, paleomastodon, embroidery, Volhynia, Rivne Regional Museum of Local History.